

BÜKY LÁSZLÓ

„Szomorú világ ez!” Babits Mihály lírájának *bús* jelzős szavairól

A *bús* melléknév használatáról J. Soltész monográfiájában¹ olvasható: „A melléknévek közül – az egész Nyugat-nemzedékkel közösen – a *búst* kedveli leginkább [...]; ez a melankolikus csengésű szó egyhangúságánál fogva minden versbe könnyen beilleszthető, és rugalmas jelentéstartalmánál fogva bármely kategóriájú főnévhez kapcsolható: »bús donna« (Messze... messze... 1. [vsz.]), *bús szederfa* (Cigánydal. R[ecetativ] [...]); J. Soltész további példái: *bús villanyos*, *bús ital*, *bús bátorság*, *bús borda*, *bús telep*, *bús füge*. (Bár J. Soltész könyvének értékes megállapításairól ír Kardos Pál², a *bús* melléknév használatáról nem tesz említést.) Rába György³ „[a] Nyugat nyelvi közkincséhez tartozó *bús* jelző”-ről szól egy Babits-vers elemzésében.

A nyugatos költők *búshasználatával* mások is foglalkoztak, például Kardos László⁴ megállapította, hogy Tóth Árpád egyik kötetében, „[a] Hajnali szerenád darabjaiban – mindössze 43 versről van szó! – a »bús« több mint hatvanszor fordul elő [...]”. Benkő László⁵ egy másik költőről írja:

A *bús* szó Juhász Gyula használatában többet jelent a köznyelvi ’szomorú, tristis, traurig’ fogalmánál. A költő élete, kora, viszonya a társadalomhoz egész emberi magatartásának, világnézetének alapelemévé tette a *bús* fogalmi körébe sűrítendő, de számtalan jelentésárnyalatban szétsugárzó és feloldódó vonásokat. A *bús* szó tartalmi jegyei Juhásznál a tragikus szomorúsággal éppen úgy egybefonódnak, mint ahogy beletartoznak a költő boldogság és szépség fogalmába is. Így válnak érthetővé és olvadnak harmonikus egységbe mindazok a jelentésváltozatok, szinonimák és költői párhuzamok vagy körülírások, melyek együttesen adják a *bús* szó Juhász Gyula-i értelmezését.

1 | J. Soltész Katalin: *Babits Mihály költői nyelve*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1965. 77.

2 | Kardos Pál: *Babits Mihály*. Gondolat, Bp. 1972. 551.

3 | Rába György: *Babits Mihály költészete*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1981. 460

4 | Kardos László: *Tóth Árpád*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1955. 115.

5 | Benkő László: Juhász Gyula *bús* szava. *Magyar Nyelvőr* LXXXII. évf. 1958/3. 351–357. 353.

Büky László (1941) – az MTA doktora, Szegedi Tudományegyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék, buky@hung.u-szeged.hu

<https://doi.org/10.36373/em-2025-3-7>

Benkő László 429 *bús* (~ *bus*) melléknévről tud a Juhász Gyula költői nyelvéből összeállított szótárában,⁶ amelyeket két jelentéscsoportba oszt: „1. (vál) Szomorúsággal áthatott (személy); 2. (vál) A szomorúság hangulatát keltő (tárgy, dolog, hely, idő, stb.)”. A szócikk száznál több jelzett szót sorol fel, ezekkel mintegy igazolja korábbi megállapítását a Juhász Gyula világnézeti vonatkozásairól.

A Nyugat költőinek nyelvében a *bús* gyakorisága a XIX–XX. század fordulójának évtizedeiben a többeknél jelentkező spleen jele; Babitsnak van Recitativ kötetében Spleen című verse. Az életuntság, az elmagányosodás, világfájdalom nem csupán a (szép)irodalomban, hanem más művészeti ágakban is föllelhető. Babitshoz Swinburne révén is eljutott ennek az életérzésnek lírikuma (vö. Pók Lajos⁷), Swinburne-ről, a dekadenciáról Babits már fiatalon is értekezett,⁸ később szintén: „[...] a dekadencia nagy költője: Swinburne [...] zenéje mindig gáttalanul ömlött, végnélkül és líraian”.⁹

A Babits költészetében a *bús* melléknév használatának az ábrázolt tárgyiasságokkal együtt van szerepe. Az ábrázolt tárgyiasságot nagyon tág értelemben kell venni, ez „[...] elsősorban minden nominálisan felvázolt valamit jelöl függetlenül attól, hogy milyen tárgykategóriába tartozik s milyen matériája van”, amint Roman Ingarden tartja.¹⁰

A nyelvhasználatban a *bús* melléknév számos jelentésben fordul elő, négy fő- és egy alcsoport van az egyik értelmező szótárban,¹¹ a Magyar nyelv nagyszótárában hat csoport és kilenc alcsoport.¹² Ezt a jelentéshasználati fölosztást követve a *bús* előfordulásaival jelzett szavakat vizsgálja a jelen tanulmány az alábbiakban, a költő verseinek kritikai kiadása¹³ és más kötetek alapján.¹⁴

A kritikai kiadás első két kötete Babits költővé válásának és a pályakezdésének költeményeit tartalmazza, amelyeknek egy része kisebb-nagyobb, kéziratból ismeretes töredék. Az 1903 és 1906 között írott versek különféle kötetekbe kerültek, az ezekben emiatt ismét előforduló jelzett szavak nem szerepelnek. – A Levelek Iris koszorújából című kötet *bússal* jelzett szavai külön nem, csak a kritikai kiadás fölhasznált kötetében szerepelnek.

Ugyan a *bús* melléknév szótári leírása az alapja a vizsgálatnak, meg kell jegyezni, hogy a Nszt. csoportosításához igazodni nem kevés nehézséggel jár, hiszen a szótár is kénytelen némelykor a leírásokban hozzávetőleges („stb.”) használatkörü, szövegkörnyezeti megszorításokat adni, pl. „*bús* 1a. „arc, tekintet stb.”. Emiatt a jelen

6 | Benkő László szerk.: *Juhász Gyula költői nyelvének szótára*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1972. (A továbbiakban: JuhászSz.)

7 | Pók Lajos: *Babits Mihály*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1967. 11.

8 | Babits Mihály: *Nyugat* II. évf. 1909/3. 113–118.

9 | Babits Mihály: *Az európai irodalom története*. Nyugat Kiadó és Irodalmi R. T., Bp. 1936. 621.

10 | Roman Ingarden: *Az irodalmi műalkotás*. Gondolat, Bp. 1977. 227.

11 | *A magyar nyelv értelmező szótára* I–VII. Főszerk. Bárczi Géza–Ország László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959–1962. (A továbbiakban: ÉrtSz.)

12 | *A magyar nyelv nagyszótára* I–[VIII]. Főszerk. Ittész Nóra. MTA Nyelvtudományi Intézet, Bp. 2006–[2021]. (A továbbiakban: NSzt.)

13 | Babits Mihály: *Összes versei* I. 1890–1905. [Kritikai kiadás.] Argumentum Kiadó–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, [Bp.] 2017. (NB. Jelzése a tabulákban: I.); Babits Mihály: *Összes versei* II. 1906–1910. [Kritikai kiadás.] Argumentum Kiadó–Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, [Bp.] 2022. (NB. Jelzése a tabulákban: II.)

14 | Babits Mihály [1928.] *Recitativ*. In: uő: *Versek 1902–1927*. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. kiadása, Bp. [é. n.]. 165–219.; Babits Mihály: *Összegyűjtött versei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, [Bp.]

dolgozatban a jelzett szavak némelyikének besorolása is bizonyára vitatható, hiszen a szerző egyéni értelmezése.

A Nszt. szócikkének leírásai választékos: (*vál*), illetőleg régies: (*rég*) használatra vagy mindkettőre utalnak, erre az alábbiak nincsenek tekintettel. A Nszt. jelentéscsoportjai szövegesen csak a kritikai kiadás (I és II) adatainál vannak föltüntetve.

A jelzett szavak szótári alakban szerepelnek, ha a szöveggrammatikai, (pl. **élet* II: 794; 3. Sz 384) vagy szóképi állapotuk, nyelvjárási voltak esetleg más miatt szükséges(nek látszik), akkor ezt * jelzi. A táblázatokban ábécérendben vannak bemutatva a jelzett szavak.

Az egyes ismétlődések helye a táblázatokban []-ben van. A *bús* melléknévvel alkotott (részben költői) szerkesztményeket (pl. *búskevélyen* II: 949; *bús-badar* Nyv 335; *búsmeredten* L 35; *bús-vadan* Sz 347; *mélabús* II: 578) a dolgozat nem vizsgálja. A *búsabb* középfokú alak egyszer szerepel (3. **város* Sz 384) hasonlító határozóhoz kapcsolódva.¹⁵ – Érdemes megjegyezni, hogy Jónás, a Babits-elbeszélő költemény hőse, aki méltán lehetne *bús*, nem kapta meg ezt a jelzőt, jóllehet volt 'bús' állapota: „[...] Jónás elszelet *busan* és riadtan | az áporodott olaj- s dinnyeszagban”.¹⁶

Az alábbiakban a Nszt. *bús* szócikkének itt idézett leírásai vannak alkalmazva, a 13 csoportból ötre nem adódott példa:

1. (*vál*) 'bánatos, szomorú állapotú, ill. ilyen természetű <ember>
- 1a. (*vál*) 'a bánat, szomorúság érzését tükröző megnyilatkozás <arc, tekintet stb.>, ill. ezt az érzést kifejező <nyilvánítás, mű stb.>
- 1b. (*vál*) 'szomorúsággal vegyes <érzés, lelkiállapot>
2. (*rég, vál*) 'szomorúságot, bánatot v. gondot okozó, kinnal gyötrellemmel járó <esemény, helyzet stb.>
- 2a. (*vál*) 'szomorú érzelmeket keltő, bánatos hangulatot árasztó'
- 2b. (*rég*) 'borús, sötét <éjszaka, felhő, köd stb.>'
3. (*rég, vál*) '(sok) szomorúsággal, bánattal, ill. gonddal, bajjal teli <hely, időszak stb.>'
4. (*rég, irod*) 'bősz, dühös vad <indulat>'
- 4a. (*rég, irod*) 'ilyen indulattól vezérelt <személy>, ill. ilyen személyekből álló <csoport>'
- 4b. (*rég, irod*) '(ilyen indulattól fűtött,) nagy erővel lendülettel végrehajtott <tevékenység>'
- 4c. (*rég*) 'felbőszült, dühös <állat>'
- 4d. (*rég, irod*) 'nagy erővel megnyilvánuló, vad <(természeti) elem v. jelenség>'
5. 'indulatos beszédben. kül. szitkozódásban'

A jelzett szavak előfordulási helyeit az alábbi rövidítések mutatják.

I	1890–1905	
II	1906–1910	

15 | *A mai magyar nyelv rendszere* I–II. Szerk. Tompa József. Akadémiai Kiadó Bp. 1961–1962. II: 257.

16 | Babits Mihály: Jónás könyve. *Nyugat* XXI. évf. 1938/12. 157–168. 162.

R	Recitativ, 1911–1913	Babits 1928
B	Béke és háború közt, 1913–1916	Babits 1963
Nyv	Nyugalanság völgye, 1917–1920	Babits 1963
Sz	Sziget és tenger, 1921–1934	Babits 1963
Ist	Az istenek halnak, az ember él, 1925–1927	Babits 1963
V	Verseny az esztendőekkel!, 1928–1930	Babits 1963
Ú	Újabb versek, 1934–1937	Babits 1963
H	Hátrahagyott versek, 1937–1941	Babits 1963

A *bússal* jelzett szavak a következők.

Az I és a II jelzésű kötet

1.	<i>álmodó</i>	II: 542
1.	<i>álmodó</i>	II: 542
1.	<i>álmodó</i>	II: 542
1.	<i>anya</i>	II: 706 + R 182 + Ú 553
1.	<i>asszony</i>	II: 691 + [+ II: 706 + II: 706 + II: 706 + II: 706]
1.	<i>asszony</i>	II: 706 + [+ II: 691 + II: 706 + II: 706 + II: 706]
1.	<i>asszony</i>	II: 706 + [+ II: 691 + II: 706 + II: 706 + II: 706]
1.	<i>asszony</i>	II: 706 + [+ II: 691 + II: 706 + II: 706 + II: 706]
1.	<i>asszony</i>	II: 706 + [+ II: 691 + II: 706 + II: 706 + II: 706]
1.	<i>barát</i>	II: 121
1.	<i>*csont 'Próteszilaosz'</i>	II: 794
1.	<i>Danaida-lány</i>	II: 794
1.	<i>feleség</i>	II: 794
1.	<i>legény</i>	I: 89
1.	<i>*lélek 'asszony'</i>	*II: 706 [+ II: 97 + II: 418 + *Ist 416]
1.	<i>*magyar 'ember'</i>	*II: 519 [+ *Nyv 309]
1.	<i>*név 'Phülakosz'</i>	II: 794

1a. (*vál*) 'a bánat, szomorúság érzését tükröző megnyilatkozás <arc, tekintet stb.>, ill. ezt az érzést kifejező <megnyilatkozás, mű stb.>'

1a.	<i>dana 'ének(lés)'</i>	I: 13
1a.	<i>mosolygás</i>	II: 730
1a.	<i>szem</i>	II: 426 [+ Nyv 328]

1b. (*vál*) 'szomorúsággal vegyes <érzés, lelkiállapot>'

1b.	<i>álom</i>	II: 426 [+ II: 730]
1b.	<i>álom</i>	II: 730 [+ II: 426]
1b.	<i>dac</i>	II: 418

1b.	<i>*edény 'a költői én'</i>	II: 787
1b.	<i>halhatatlanság</i>	II: 270
1b.	<i>lélek</i>	II: 97 [+ II: 418 + *II: 706 + *Ist 416]
1b.	<i>lélek</i>	II: 418 [+ II: 97 + *II: 706 + *Ist 416]
1b.	<i>lidércnyomás</i>	II: 898
1b.	<i>remény</i>	II: 392
1b.	<i>szerelem</i>	II: 794 [+ R 181 + R 181 + Nyv 307]

2. (rég, vál) 'szomorúságot, bánatot v. gondot okozó, kinnal gyötrellemmel járó <esemény, helyzet stb.> – Ø

2a. (vál) 'szomorú érzelmeket keltő, bánatos hangulatot árasztó'

2a.	<i>bagolymadár</i>	I: 72
2a.	<i>gyűrű</i>	II: 923 [+ II: 923 + II: 923]
2a.	<i>gyűrű</i>	II: 923 [+ II: 923 + II: 923]
2a.	<i>gyűrű</i>	II: 923 [+ II: 923 + II: 923]
2a.	<i>*madár</i>	*II: 794
2a.	<i>patak</i>	II: 794
2a.	<i>tehén</i>	II: 794 [+ H 586]

2b. (rég) 'borús, sötét <éjszaka, felhő, köd stb.>'

2b.	<i>ég 'égbolt'</i>	I: 163
2b.	<i>felhő</i>	II: 794 [+ [*II: 268]
2b.	<i>köd</i>	II: 493
2b.	<i>*mindegyik</i>	*II: 268 [+ II: 794]

2c. (rég) 'kevés világosságot adó, halvány <fény(forrás)>'

2c.	<i>ablak</i>	II: 504
-----	--------------	---------

3. (rég, vál) '(sok) szomorúsággal, bánattal, ill. gonddal, bajjal teli <hely, időszak stb.>'

3.	<i>alvilág</i>	II: 706 [+ II: 706]
3.	<i>alvilág</i>	II: 706 [+ II: 706]
3.	<i>bucka</i>	II: 649
3.	<i>élet</i>	II: 794 [+ *II: 794]

3.	*élet	*II: 794 [+ II: 794]
3.	fok 'hegycsúcs'	II: 794
3.	hajó	II: 876 [= II: 884]
3.	hajó	II: 884 [= II: 876]
3.	haza	II: 413
3.	Idő	II: 381
3.	lak 'lakás'	II: 542
3.	rom	II: 110 [+ II: 110]
3.	rom	II: 110 [+ II: 110]
3.	róna	II: 761
3.	szoba	I: 320 [+ II: 546]
3.	szoba	II: 546 [+ I: 320]
3.	*takarás 'betakarítás'	*II: 458 [+ *II: 458 + *II: 458 + *II: 458]
3.	*takarás 'betakarítás'	*II: 458 [+ *II: 458] + *II: 458 + *II: 458]
3.	*takarás 'betakarítás'	*II: 458 [+*II: 458 + *II: 458 + *II: 458]
3.	*takarás 'betakarítás'	*II: 458 [+ *II: 458 + *II: 458 + *II: 458]
3.	út	II: 367 [+ *V 477 + V 459]
3.	vágy	II: 504
3.	vidék	II: 504 [+ II: 691 + II: 752 + II: 898]
3.	vidék	II: 691 [+ II: 504 + II: 752 + II: 898]
3.	vidék	II: 691 [+ II: 504 + II: 752 + II: 898]
3.	világ	II: 752 [+ II: 898 + B 254]
3.	világ	II: 898 [+ II: 752 + B 254]

4. (rég, irod) bős, dühös vad <indulat> – Ø

4a. (rég, irod) 'ilyen indulattól vezérelt <személy>, ill. ilyen személyekből álló <csoporth>

4a.	bolyongó	II: 744
4a.	fej	II: 478 [+ II: 478 + II: 684 + II: 794]
4a.	fej	II: 478 [+ II: 478 + II: 684 + II: 794]
4a.	fej	II: 684 [+ II: 478 + II: 478 + II: 794]
4a.	fej	II: 794 [+ II: 478 + II: 478 + II: 684]
4a.	muzsa	II: 567
4a.	szív	II: 564 [+ II: 742]
4a.	szív	II: 742 [+ II: 564]
4a.	útitársnő	II: 761

4b. (rég, irod) '(ilyen indulattól fűtött,) nagy erővel lendülettel végrehajtott <tevékenység>' – Ø

4c. (rég) 'felbőszült, dühös <állat>' – Ø

4d. (rég, irod) 'nagy erővel megnyilvánuló, vad <(természeti) elem v. jelenség>

4d.	<i>zápor</i>	II: 948
-----	--------------	---------

5. 'indulatos beszédben. kül. szitkozódásban' – Ø

Recitativ

1.	<i>anya</i>	R 182 [+ II: 706 + Ú 553]
1b.	<i>szerelem</i>	R 181 [+ II: 794 + R 181+ Nyv 307]
1b.	<i>szerelem</i>	R 181 [+ II: 794 + R 181 + Nyv 307]
2a.	<i>fűz</i>	R 210
2a.	<i>madár</i>	R 189 [+ *II: 794]
2a.	<i>szederfa</i>	R 169 [+ R 169]
2a.	<i>szederfa</i>	R 169 [+ R 169]
2a.	<i>zene</i>	R 175
3.	<i>fal</i>	R 191

Béke és háború közt

1.	<i>én</i>	B 233
3.	<i>villanyos</i>	B 254
3.	<i>világ</i>	B 254 [+ II: 752 + II: 898]
3	<i>tél</i>	B 263
3.	<i>présház</i>	B 241

Nyugtalanság völgye

1.	<i>kicsapongó</i>	Nyv 329
1.	<i>*magyar</i>	*Nyv 330 [+ *II: 519]
1a.	<i>szem 'látószerv'</i>	Nyv 328 [+ II: 426]
1a.	<i>szó</i>	Nyv 330
1b.	<i>szerelem</i>	Nyv 307 [+ II: 794 + R 181 + Nyv. 307]
2.	<i>*értelem</i>	Nyv 323
2.	<i>unalom</i>	Nyv 311
2a.	<i>ital</i>	Nyv 334
4d.	<i>gyökér</i>	Nyv 299

Sziget és tenger

1.	<i>fogoly 'rab'</i>	Sz 410
1.	<i>gazda</i>	Sz 404 [+ Ist 447]

1a.	<i>hír</i>	Sz 354
1b.	<i>bátorság</i>	Sz 359
2c.	<i>csillag</i>	Sz 379
3.	<i>kerekség</i>	Sz 380
3.	<i>messzi</i>	Sz 353
3	<i>*város</i>	Sz 384

Az istenek hálnak, az ember él

1.	<i>csavargó</i>	Ist 447
1.	<i>fogoly</i>	Ist 407
1.	<i>gazda</i>	Ist 403 [+ Sz 404]
1b.	<i>*darab</i>	*Ist 416
2a.	<i>borda</i>	Ist 414
3.	<i>tartomány</i>	Ist 440

Versenyt az esztendőkkel!

1b.	<i>kényelem</i>	V 477
2a.	<i>hagyaték</i>	V 451
2a.	<i>hulló 'gyümölcs'</i>	V 510
2a.	<i>kincs</i>	V 463
2a.	<i>üng 'ing'</i>	V 498
3.	<i>szirt</i>	V 466
3.	<i>tavas</i>	V 453
3.	<i>telep</i>	V 477
3.	<i>*ut</i>	*V 477 [+ II: 367 + V 459]
3.	<i>út</i>	V 459 [+ II: 367 + *V 477]
4b.	<i>csók</i>	V 500

Újabb versek

1.	<i>anya</i>	Ú 553 [+ II: 706 + Ú 553]
1.	<i>diák</i>	Ú 534
2a.	<i>füge</i>	Ú 530

Hátrahagyott versek

2.	<i>menekült 'virág'</i>	H 582
2a.	<i>tehén</i>	H 586 [+ II:794]

A fiatal költő világlátására jellemző, amit fogarasi tanársága kezdetén írt Juhász Gyulának:¹⁷

Megjöttem és megint elmegyek – Fogarasra; és nagyon-nagyon vegyes érzelmekkel. Ugy érzem mint aki valami nagy sötétségbe megy bele: valóban Fogarason nekem minden sötét.

A fogarasi környezet és tanárság ideje bizonyára nyomasztotta Babitsot.¹⁸ A „minden sötét” kijelentéshez a *sötét* a borúlátó életfölfogást, a reménytelenséget, a csüggedtséget lehet társítani, azt az fölfogást, amely a Fekete ország című versében már 1906-ban, a költő erdélyi éveit megelőzően megjelent, amelyben a *fekete* jelző szüntelen ismétlése váltja ki a komor, leverő, sötét hangulatot, amelyet az ÉrtSz. *fekete* szócikke is említ. A már említett Füst Milán-i lírában hasonló érzelem- és létállapotra mutat a *sötét* főnév és melléknév használata.¹⁹ A Babitscsal, Füsttel együtt a klasszikus vagy szecessziós modernség stíluszajátosságú Kosztolányi Dezső még 1924-ben is *A bús férfi panasza* címmel adott ki verskötetet, korábbi költeményei ugyancsak bővelkednek a *bús* melléknévben.

A jelzett szavaknak mint ábrázolt tárgyiasságoknak bizonyos rendszere mutatkozik meg a babitsi versanyagban, ezek az ábrázolt tárgyiasságok a Babits-líra lehetséges világában elgondolható objektumok, szubjektumok, tételezések, fölfogásmódok, éppúgy, ahogy Zalai Béla rendszerelmélete²⁰ tartja:

Minden, ami egyáltalán elgondolható, szerkezetét tekintve befejezetlen rendszer. Az „elgondolható” azonban éppúgy jelent „objektumot”, mint „szubjektumot”, „tárgyat” éppúgy, mint „tételezést”, „adottságot” ugyanúgy, mint „felfogásmódot”, röviden mindent, ami mint élmény, vagy mint tudományos elvonatkoztatás terméke, bizonyos önállóságra tett vagy tehet szert.

Az ábrázolt tárgyiasságok alábbi rendszerbe foglalása csupán az egyik lehetőség, amelyik a babitsi lehetséges világ objektumainak *bússal* jelzett szavai alapján zömmel a költő szubjektumának megnyilvánulásáról kísérel meg képet adni. A jelzett szavak ábrázolt tárgyiasságként a természet, a társadalom és a tudat jelenségeinek rendszerébe csoportosíthatók, vagyis a költő világlátásának szinte teljességét felölelik.

A természet ábrázolásának lehetősége a világ egésze, a szűkebb földrajzi környezet, a természeti jelenségek, a növény- és állatvilág megemlékezésében látható.

A *csillag*, az *ég*, a *világ*, a *kerekség* 'Föld', a *messzi* szereplése adja a természetre vonatkozó legnagyobb tárgyábrázoltságot. Az ezeknél szűkebb földrajzi környezet jelzett szavai: *bucka*, *ég*, *fok*, *patak*, *róna*, *sivatag*, *szirt*, *tartomány*, *telep*, *város*, *vidék*. E térségek növényzete – *füge*, *fűz*, *hulló* 'gyümölcs', *menekült* 'virág', *szederfa*, *gyökér* –,

17 | Juhász Gyula: *Összes művei. Levelezés 1900–1922*. I. Babits Mihály Juhász Gyulához [1908. aug. 26. előtt]. Akadémiai Kiadó, Bp. 1981. 168–191. 188.

18 | Bisztray Gyula: Babits fogarasi évei I–II. *Irodalomtörténeti Közlemények* LX. évf. 300–310, 1956/4. 431–446.; Pomogáts Béla: Ovidius keservei. Babits Mihály Fogarason. *Napjaink* XXII. évf. 1983/4. 5–6.

19 | Büky László: *Képzeltetés és képrendszer Füst Milán és Karinthy Frigyes költői nyelvében*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1989. 147–154, 174–183.

20 | Zalai Béla: A rendszerek általános elmélete. In: uő: *A rendszerek általános elmélete. Összegyűjtött írások*. Gondolat, Bp. 1984. 316–467. 318.

valamint állatai – *tehén, bagoly, madár* – egyazon minősítést kaptak, hasonlóképp a természet emberi nézőpontból megállapított jelenségei: *felhő, felleg, köd, mindegyik 'felhő', tavasz, tél, zápor*.

A társadalmat az *ember* (magyar 'ember' (1.*II: 519 [+ *Nyv 330]), *haza* képviseli. Maga az ember lakó- és munkahelyével (*fal, ház, lak, présház, rom, szoba, ut ~ út*), különféle fizikai és szellemi cselekedeteivel, tárgyaival van jelen: *hajó, takarás, villanyos, zene*; állapota, neme vagy foglalkozása is említődik: *anya, asszony* (1. *II: 706 [+ II: 97 + II: 418 + *Ist 416], *dlmodó, csavargó, diák, feleség, fogoly, gazda, útitársnő*. Vagyoni helyzet ábrázoltsága mutatkozik a *hagyatéék*, a *kincs* révén. Az élelmiszerek csoportját mindössze az *ital* adja, esetleg közvetve a növényzethez sorolt *füge* és a *hulló* 'gyümölcs' idesorolható lehetne. Némelykor az ember valamely testrésze, ruházata jelenik meg: *borda, csont, fej, szem, szív, ing*.

A tudat révén elképzelhető és valóságos dolgok, jelenségek, helyzetek (vö. INGARDEN 1977: 235), továbbá az ember érzelmvilágára utaló ábrázoltságok közé sorolható szóanyag: *alvilág, álom, bátorság, bolyongó, csók, élet, én, Danaidalány, darab 'lélek (része)'* (1b. *Ist 316 ≈ 1b. II: 97 [+ II: 418 + *II: 706 + *Ist 416], *halhatatlanság, kényelem, kicsapongó, lélek, lidércnyomás, muzsa, remény, szerelem, unalom*. Az ember szellemi képességének tudata vagy éppen annak eredménye mutatkozik meg néhány szó esetében: *értelem, Idő, szó, hír*. Az *Idő* írásképevel ezt kiváltképpen szemlélteti Babits, hiszen a szöveggörnyezetben ((3. II: 381)) az időt mérő szerkezet neve is szerepel hasonlóképpen a tudat által fölfogott 'idő' fogalmához kötvé:

[...] egy óriási isten [...] mindent egyhangú és örök mozgásba ránt.
Kímérten mint az óra, némán mint maga a *bús Idő*.
Tiktak, tiktak, tiktak [...]

Pablo Ruiz Picasso festészetében a művészettörténészek egy kék és egy rózsaszín korszakot különböztetnek meg. Nem elhatározás nála a kék szín eluralkodása, inkább a festő magány- és elhagyatottságérzete – amelyet mintegy örökölt Van Goghtól – és a spanyol festők visszafogott színskálája, kromatikus ökonómiaja nyomán bontakozik ki a kék korszak, jelesül 1904-től.²¹ Maurice Utrillónak az 1909 utáni években van egy ún. fehér korszaka, amelyekben képeit gipszsel meg enyvvvel kevert fehérrel „föstötte”.²² Jóllehet Picasso, Utrillo és Babits művészekként meglehetősen különböznek, mégis mindhármukra a XX. elejének szinte azonos éveiben jellemző, hogy bizonyos egyformaságú technikai megoldást alkalmaznak: a *kék*, a *fehér* és a *bús* föltűnő gyakorisága a spleen, nyomasztó világfájdalom érzetéhez köthető, és csaknem mindegy, hogy milyen témáról szólnak műalkotásaik, az ismétlődő kolorit vagy szóhasználat ennek az érzetállapot megtörésének ceterum censeója akkor is, ha maguk a művészek ezt nem is tudatosítják magukban.

A *bús* jelzős szavak az olvasó, a befogadó számára különböző hatást kelthetnek, például az említett *bús asszony* szerkezet köznyelvi megformáltsága szokásos nyelvi alakulat a nem ábrázolt tárgyiasságban, azaz a valóságban is. A köznyelvi megformáltságot ellentételezi a vers témája és szerkezeti, verselési módja, melyek együttesen a *bús*

21 | Chevalier, Denys: *Picasso kék és rózsaszín korszaka*. Corvina Kiadó, [Bp.] 1981. 25, 28, 62.

22 | Székely András 1970. *Utrillo*. Corvina Kiadó, Bp. 1970. 11.

asszony kifejezésnek az egyéb szöveg(művek)ben ||nem várható|| gyakori előfordulására föl hívja az olvasó, a befogadó figyelmét.²³

A *bús tehén* inkább az író olyan megállapításának tetszik, amelyben saját érzelmi állapotát viszi át az állatra. (Ilyen helyzet persze a valóságban sem ritka.) A *Laodameidában* és a *Vasárnapi csendes eső* kezdetű Babits-versben a *bús tehén* (II: 794; H 586) ábrázolt tárgyiassága a költemények lehetséges világának ábrázoltsági tulajdonsága, amely XX. század eleji érzetvonalakozások következménye. Valamely szövegmű efféle szemléleti helyzetet más okból is használhat, így a téli pusztá leírásában: „[...] Egy-egy bozontos *bús tinó* el-elbődül, | Jobb szeretne inni kinn a' tó vizébül”.²⁴

A nyelvi elemek, szerkesztmények ||várható|| és ||nem várható|| előfordulásai a hírérték alacsony(abb) vagy magas(abb) fokára utalnak.²⁵ A *bús* jelző előfordulása a táblázatokban lévő szavakkal nem vagy kevésbé várható, ezért hírértékük kiemelkedő. A **bús valami ~ valaki* fajtájú szerkezetek használata az író (vagy beszélő) választása a **ø valami ~ valaki*, vagyis a lehetséges, jelző nélküli megnevezéssel, ábrázolt tárgyiassággal szemben. Ha egy jelenséget, helyzetet nem jellemez a nagyfokú véletlenség vagy választási lehetőség (az ilyen helyzet szervezettsége, rendezettsége magas fokú), az információ (vagy az entrópia) csekély. A költői (szöveg)művek entrópiája igen magas. Az entrópia voltaképpen a véletlenség, a keveredés fokmérője. A két festő kék, rózsaszín és fehér korszakaiban hasonló a helyzet a ||nem várható|| színek választása folytán. Az eddig ||nem várható|| elemeket Utrillo felváltotta egy színes, tehát a korábbi fehér korszakhoz képest ||nem várható|| korszakkal, ez az egyéni stílus változását jelent(het)i.²⁶

A nyelvi stílus valamely szövegre vonatkoztatva a kommunikációs helyzetnek megfelelő nyelvi változat, amelyet a szövegalkotó az elemek kiválasztása és összekapcsolása révén valósít meg. A szövegbefogadó ezt járulékos híryanagként értékeli(het)i. Magában a szövegben az egyes nyelvi elemek gyakorisága, előfordulásai valószínűsége más a hasonló kontextusú szövegekben a tapasztalat által megállapított gyakoriságaik értékeihez viszonyítva. Tehát a Babits által használt szavakhoz választott *bús* jelzők más, nem költői nyelvi szövegekben nem feltétlenül mutatnak ilyen és ennyi együtt előfordulást, kontingenciát, amelyek a nem költői szövegekhez képest a véletlenséget, a keveredést jelentik. A már szóba hozott Füst Milán-i költeményekben – amelyek 1909 és 1938 között a Nyugatban jelentek meg, és amelyek a költő lírájának zömét képezik – a *bússal* jelzett szavak között van a babitsi szóanyaggal való egyezés, ezeket jelzi az aláhúzás: *arc, bölcsелеm, dal, élet, én, felhő, fenyő, halál, hang, hév, kedv, kikötő, komolyság, lányka, lélek, lovag, részlet, szem, szépség, szolga, tekintet, ut*. Magának a *bús* jelzőnek Füst egyéni stílusában ugyanolyan szerepe van, mint ebben a tekintetben a Babits-stílusban. A JuhászSz. szócikkében lévő jelzős szavakból több egyezik a babitsiakkal: *anya, csillag, diák, élet, ember, haza, magyar, rom, szem, szerelem, szív, szoba, tavasz*. Mindezek a példák mint a nyugatosok egyéni stílusának elemei együttesen általánosság is teszik a XX. századelő lírikusai életszemléletét vagy ennek egyes vonatkozásait még akkor

23 | Büky László: Az ikonicitás megvalósulása – Babits Mihály: A Danaidák. In: *Motiváltság és nyelvi ikonicitás*. Szerk. Kádár Edit, Szilágyi N. Sándor. Erdélyi MúzeumEgyesület, Kvár 2015. 118–138.

24 | Petőfi Sándor: A' pusztá, télen. *Életképek* VI. évf. 1848/6. (febr. 6.) 161–162. 161.

25 | Shannon, E. Claude–Warren Weaver: *A kommunikáció matematikai elmélete*. Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Bp. 1986. 21, 59–65 et passim.

26 | Székely András: *i. m.* 18.

is, ha a kifejezések némelyike a mai élő (köz)nyelvnek is része (pl. *bús anya*, *bús élet*, *bús szerelem*, *bús szív* stb.), nem szólva régebbi nyelvhasználatról.

A *bússal* jelzett ábrázolt tárgyiasságok száma a babitsi költői oeuvre utolsó részében csökken, ezt az előfordulások táblázatai jól mutatják. A *bússal* jelzett és *||nem várható||* szerkezetek mennyisége változik. Az I és a II jelzetű, 1910-ig írott versanyagban 73 a jelzett szavak száma, 1911-től 53 ilyen szó van. A kevesebb *bússal* jelzett szó előfordulásának több oka lehet.

A korai versek közt elhagyottak, töredékek is vannak, amelyek növelték a jelzett szavak számát, ám ennek ellenére számottevő a költő többi versében észlelhető csökkenés. Egyes szövegművekben az ismétlések emelik az előfordulásokat, ilyen például a már említett *bús asszony* (1. II: 706) szerkezete, a különböző jelentésű *lélek* (≈ 1b. *II: 706 [+ II: 97 + II: 418 + *Ist 416]), a *fej* (≈ 4a. II: 478 [+ II: 478 + II: 684 + II: 794]) főnév vagy más, poétikai vagy éppen versszerkezeti, így például refrén miatti szó (**takarás* 'betakarítás' (3. *II: 458 [+ *II: 458 + *II: 458 + *II: 458])).

A *bússal* jelzett szavak előfordulásának apadásának oka lehet, hogy az ábrázolt valóságélemből a költői pálya végéhez közeledve egyre kevesebbet kellett beemelni a költeményekbe, hiszen a világlátás módját a korábbiak megmutatták. Maga a költő írja (saját lírai énjéről): „Úgy született hajdan a vers az ujjam alatt | ahogy az Úr alkotott valami szárnyas | fényes, páncélos, ízelt bogarat. || De ma már oly halkan, elfolyva, remegve jön [...]”²⁷; ez állapot vonatkozatható a *bús* jelzős szerkezetek megcsappanására is, amelyekre kevésbé volt szükség a közvetlen megnyilatkozásokban, például ugyane versben a korábbi *bús világ* (3. II: 752 [+ II: 898 + B 254]) mintájú szerkezetben most a rokon értelmű *szomorú* (ÉrtSz. *szomorú* 3.) melléknév szerepel, amelyik a babitsi lírában eddig *||várható||* elem volt, most ahhoz képest *||nem várható||*. Emiatt (is) erősebb a (stílus)hatása. Mindemellett Babits költészetének a világot leképező szavaihoz mintegy basso continuo gyanánt csatlakoznak a *bús* jelzők, amelyeknek csaknem állandó megjelenése a fiatal költő kijelentését nem engedik feledni: „Szomorú világ ez!”

„What a Sad World This Is!” – On Melancholy-Related Words in the Poetry of Mihály Babits

Keywords: Mihály Babits, meanings of the adjective *bús*, words modified by *bús*, frequency of the adjective *bús*

In the language use of Mihály Babits and other poets associated with classical modernism, the frequent appearance of the adjective *melancholic* (*bús* in Hungarian) is particularly striking. The *Comprehensive Dictionary of the Hungarian Language* provides a wide range of meanings for the word. This study examines words modified by *bús* that correspond to these meanings. These modified words help to reveal aspects of the poet's worldview that reflect early 20th-century *spleen*, weariness of life, loneliness, and existential pain.

27 | Babits Mihály: Cigány a siralomházban. *Összegyűjtött versei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, [Bp.] 1963. 430–431. 430.